

В.М. Шаповал,

доктор філософських наук, професор, професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Харківського національного університету внутрішніх справ. Сфера наукових інтересів – філософська антропологія, філософія культури, філософія права

ФІЛОСОФСЬКА МІФОТВОРЧІСТЬ І РЕАЛЬНІСТЬ: КРИТИЧНІ НОТАТКИ З ПРИВОДУ РОБОТИ М.О. ЛОСЬКОГО «ХАРАКТЕР РОСІЙСЬКОГО НАРОДУ»

У статті проаналізовано погляди М.О. Лоського на проблему характеру російського народу та зроблена спроба піддати їх критичній оцінці з залученням широкого спектру історичних фактів та філософських аргументів.

Ключові слова: національний характер, духовність, релігійність, месіанізм, свобода, рабство.

Філософи російського зарубіжжя ХХ ст., незважаючи на те, що внаслідок революційних подій 1917 р. вони були змушені залишити Росію і довгі роки жити в еміграції, не поривали духовних зв'язків зі своєю батьківщиною. Їх філософські розвідки обіймали великий спектр актуальних проблем того часу. Зокрема, багато мислителів торкалися такого важливого екзистенціального питання, як національний характер російського народу, до якого вони себе, безумовно, зараховували. Не залишив поза увагою цю проблему і визначний російський філософ М.О. Лоський, який присвятив їй спеціальну роботу «Характер російського народу». Хоча вперше це дослідження було надруковано у Франкфурті-на-Майні у 1957 р., воно втратило актуальності й понині, оскільки допомагає глибше зрозуміти деякі важливі процеси, що відбувалися у духовному і соціокультурному житті російського соціуму, усвідомити витоки багатьох соціальних катаклізмів, що вирують сьогодні.

Торкаючись проблеми сутнісних рис російського народу, на одному з перших місць М.О. Лоський ставить притаманну цьому народові, нібито, глибоку релігійність. «Основна, найбільш глибока риса характеру російського народу, – вказує мислитель, – є його релігійність і пов'язане з нею шукання абсолютного добра ... такого добра, яке буде здійсненне лише в Царстві Божому» [4, с. 240]. Членами Царства Божого, за М.О. Лоським, можуть бути лише такі істоти, які «абсолютно вільні від егоїзму, і тому вони творять лише абсолютні цінності – моральне добро, красу, пізнання істини, блага неподільні і незламні, що служать усьому світові» [4, с. 240]. Представники Царства Божого мають тіло не матеріальне, а перетворене. Матеріальне тіло є недосконалим, воно схильне до всіляких деформацій і руйнувань, що пов'язане з необхідністю вести боротьбу за існування. У той же час, «Преображене тіло ... служить виразом духовної творчості, що створює абсолютні цінності» [4, с. 240]. Розуміючи, що намальована ним картина являє собою, певною мірою, створений його уявою ідеал, М.О. Лоський, тим не менш, не вважає цей ідеал нездійсненим, а говорить лише про те, що у його час відбувається неправильне його втілення.

Розмірковуючи далі про характер російського народу, філософ зазначає, що «Російська людина, володіє особливо чуйним розрізненням добра і зла; вона пильно помічає недосконалість усіх наших вчинків, вдач і установ, ніколи не задовольняючись ними і не перестаючи шукати досконалого добра» [4, с. 241]. Подібне висловлювання виглядає більш ніж дивним, враховуючи, що ці слова були сказані у ті роки, коли Росія вже пережила кілька революцій і громадянську війну, голодомори і сталінські репресії, неймовірну за своєю жорстокістю і кровопролиттям Другу Світову війну. Можливо сам М.О. Лоський, будучи релігійним мислителем і високоморальною людиною, мав здібності «особливо чуйного розрізненням добра і зла» і «не переставав шукати досконалого добра», але навряд чи ці риси можна було б знайти у переважної більшості так званого «російського народу». Їх не було ні за царату, ні, тим більше, в умовах такого, що зневажав всі межі моральності та людяності, сталінського тоталітарного режиму.

Наступною важливою рисою російського народу М.О. Лоський називає його здатність до вищих форм інтуїтивного досвіду, серед яких на першому місці він ставить релігійний

досвід. «Усе православне богослужіння, — пише філософ, — увесь культ має містичний характер і користується любов'ю російського народу тому, що у ньому здійснюється переживання близькості до Бога» [4, с. 257]. До переліку особливо цінних властивостей російського народу М.О. Лоський відносить також «чуйне сприйняття чужих душевних станів». У російської людини, вказує мислитель, «високо розвинене індивідуальне особисте і сімейне спілкування» [4, с. 258]. Разом з тим, сам філософ зазначає, що, внаслідок того, що у кожній російській людині закладено своє, особливе прагнення до пошуку правди, російським людям важко порозумітися при здійсненні якоїсь загальної справи.

Не боячись суперечити самому собі, М.О. Лоський приводить приклади так званої «чуйності російського народу». Він пише, що «у селянському побуті чоловіки іноді жорстко били своїх дружин, найчастіше у п'яному вигляді. Горький у своїй автобіографії описує випадки таких побиттів. Короленко, будучи засланим на поселення у Березовському повіті В'ятської губернії, жив у хаті селянина і спостерігав важке життя жінок у такій сім'ї, де чоловіки були п'яниці і ледарі. Він бачив там жорстокі побиття дружини чоловіком. Захищаючись проти цього звірства селянка розповідала, що в її житті були чотири випадки, коли чоловік, піддаючи її побоям, скидав її на підлогу, незважаючи на те, що вона була вагітна» [4, с. 297-298]. У новій радянській дійсності, вказував Лоський М.О., насильство у сімейних відносинах нікуди не зникло, воно триває з не меншою жорстокістю, аніж у часи царизму. Радянський Уряд вимушений був навіть прийняти ряд спеціальних державних рішень, спрямованих на зменшення сімейного насильства.

Одним з основоположних властивостей російського народу, разом з релігійністю, пошуками абсолютного добра, за М.О. Лоським, виступає «любов до свободи і вище вираження її — свобода духу» [4, с. 274]. Філософ зауважує, що сама по собі свобода є амбівалентною. «Піднесений характер має любов до свободи тоді, коли людина любить свободу за певним принципом, що має бути покладеним в основу життя певної особистості. Така людина дбає не стільки про свою свободу, скільки про те, щоб не перешкоджати свободі інших людей і відстоювати свободу як принцип суспільного життя. У грубих егоїстичних натур волелюбність виражається лише у вимозі: «Моїм бажанням — не перешкоджай» [4, с. 299]. Саме така, примітивна форма любові до свободи найчастіше властива російській людині і саме вона є витоком жорстокості та самодурства, що виявляються у багатьох вчинках.

Лоський М.О. зазначає, що спотворені уявлення про свободу вели до того, що у російських людей присутній сильний анархічний елемент, неприйняття держави. Величезна територія Росії утворилася, почасти, ще й тому, що волелюбні люди постійно тікали від держави. Але, коли вони освоювали нові території, держава приходила слідом і підпорядковував втікачів своїй волі. У дійсно волелюбних людей, що мали за мету зберегти свободу і людську гідність, було більш ніж достатньо підстав не поважати таку державу і триматись подалі від неї.

Наступною рисою російського національного характеру М.О. Лоський називає народництво, що виникло у середовищі інтелігенції у ХІХ ст. Ідейною основою народництва була крайня ідеалізація народу і таке, що виникло звідси, бажання вчитися у нього, засвоїти якусь приховану «правду народу», носієм якої він нібито був. Деякі з представників російської інтелігенції бачили свій обов'язок у самовідданому служінні простому народові, присвячували своє життя цілям просвітництва та звільнення пригноблених від усіх видів економічної та соціальної експлуатації. Однак, на початку ХХ ст., народники переродились, і, як пише М.О. Лоський, «під час підйому революційного руху з середовища народників виникла партія соціалістів-революціонерів (есерів), що розвинула приголомшливу за своїми розмірами і жорстокості терористичну діяльність» [4, с. 287]. Торкаючись характерних рис різночинної інтелігенції ХІХ ст., М.О. Бердяєв наводить слова визначного російського філософа В.С. Соловйова, який говорив, що представники російської інтелігенції «сповідували віру, засновану на дивному силіогізмі: людина походить від мавпи, отже, ми повинні любити одне одного» [1, с. 19].

Підсумком ходіння інтелігенції у народ стало те, що в Росії з'явився передбачений Жозеф де Местром «Пугачов з університетською освітою» — Ленін. Очолювана ним революція стала, значною мірою, «російським бунтом, безглуздом і нещадним». «У цій революції, — резюмує М.О. Лоський, — винищено було безліч культурних цінностей, і загинула майже вся народницька інтелігенція. Так російський простолюдин відплатив інтелігенції за її

любов до неї» [4, с. 289]. Ми б додали, що у подібному відношенні до носіїв вищої культури змальовано ще одну характерну рису російського національного характеру, на якій М.О. Лоський не загострює уваги, але його власні приклади прямо вказують на неї.

На думку М.О. Лоського, до числа основних властивостей російського народу «належить видатна доброта його» [4, с. 289]. Але далі філософ наводить досить несподівані приклади цієї, так званої, «доброти». Він пише: «Солдати Радянської Армії [що ввійшли на територію нацистської Німеччини, — В.Ш.] нерідко вели себе огідно: гвалтували жінок, грабували все, що подобалося їм. Не тільки солдати, навіть і офіцери відбирали у всіх годинники. Цікаво, однак ... що вони вели себе, як діти: награбують багато годинників, а потім роздають їх направо і наліво» [4, с. 292].

Російська людина, зазначає М.О. Лоський, схильна до максималізму та екстремізму. «Поєднання цих двох властивостей російського народу з псевдорелігією більшовизму, з вузькістю і бідністю атеїстичного історичного матеріалізму є поясненням того, чому більшовицька революція набула характеру небувало жорсткого винищення всіх осіб, підозрюваних у ворожнечі до комунізму» [4, с. 329].

Російський народ, стверджує далі М.О. Лоський, вражає багатосторонністю своїх здібностей. Цьому народові притаманні «здібність до вищих форм досвіду, спостережливість, теоретичний і практичний розум, творча перейнятливість, винахідливість, тонке сприйняття краси і пов'язана з нею артистичність, що виражається як у повсякденному житті, так і у створенні великих творів мистецтва» [4, с. 304]. У якості аргументів філософ наводить приклади поезії Пушкіна, Лермонтова, Тютчева, Фета, Блока, великих геніїв російської літератури Достоевського і Льва Толстого, композиторів Глінки, Чайковського і Шостаковича, акторів і театральних діячів Шаляпіна і Станіславського тощо. Доводи, треба сказати, досить слабкі, оскільки переважна більшість діячів російської культури і мистецтва ХІХ — першої половини ХХ століть вийшли зовсім не з народу. Вони черпали своє натхнення не тільки у народній творчості, але й з інших джерел, пройшли ґрунтовну школу освіти і виховання в аристократичному середовищі, формувались як особистості на кращих зразках всесвітньої історії та культури.

Однією з найбільш суперечливих і досить небезпечних за своїми наслідками рис російського національного характеру є так званий, «російський месіанізм», на якому також зупиняється М.О. Лоський. Дана ідея не є суто російським винаходом, у багатьох народів на певному етапі їх історії з'являється переконання у своїй винятковості, особливій історичній місії. Стосовно до Московського царства ця ідея з'явилася в ХVІ ст. після захоплення турками Константинополя, де перебував один найбільших православних центрів. Тоді народилося дивне і позбавлене будь яких підстав переконання, що центр православ'я, нібито, переміщується у Московію. «Два Рими впали, третій стоїть, а четвертому не бувати», — віщав псковський чернець Філофей. Міфологема виявилася стійкою, до неї звертались П.Я. Чаадаєв, І.В. Кіреєвський, Ф.М. Достоевський, М.Я. Данилевський, В.С. Соловйов, Є. М. Трубецький та ін..

Насправді переконання про глибоку релігійність російського народу, а також про те, що Росія після падіння Константинополя, нібито, стала центром православ'я, є не більш ніж міфом. Це розумів вже М.О. Бердяєв, на думку якого після перетворень Петра I Російська імперія з її державним абсолютизмом «найменше здійснювала ідею Третього Риму» [1, с. 14]. «Духовний провал ідеї Москви, як Третього Риму, — писав М.О. Бердяєв, — був саме в тому, що Третій Рим представлявся, як прояв царського могутності, могутності держави... Боже віддавалося кесарю. Церква була підпорядкована державі не тільки з часів Петра Великого, але й в Московській Русі. Розуміння християнства було рабським» [3, с. 50].

У той час, коли М.О. Лоський писав свою роботу, пророцтва про велику роль Росії в певній мірі здійснилися. Але — у досить зловісної формі. «Росія, що перетворившись у СРСР після більшовицької революції, — вказував філософ, — придбала величезний вплив на життя і політику всіх народів» [4, с. 327]. Проте, правителі СРСР мали за мету підкорити все людство на засадах комуністичної ідеології. Мотиви і цілі здійснення подібної «месіанської мети» перебували, згідно М.О. Лоському, в абсолютній суперечності з тим, про що говорили російські письменники і філософи класичної доби. Радянські комуністи

шукали «Не абсолютного добра Божого Царства, а відносного добра земного матеріального благополуччя, тобто, благополуччя міщанського, до якого вкрай презирливо ставились Достоевський і вся дореволюційна інтелігенція. Цінність свободи і необхідно пов'язаної з нею цінність індивідуальної своєрідності особистості, що вимагає вільного дослідження істини, свободи совісті, свободи думки, політичної волі, – все це було рішуче відкинуто» [4, с. 327].

Як це не дивно, але, на думку М.О. Лоського, основні риси світобачення та практики радянського комунізму є близькими душі російського народу. «В основі більшовизму, – зазначав російський мислитель, – деякі сторони цих властивостей російського народу зберігаються» [4, с. 329]. Цю ж думку підтверджував М.О. Бердяєв, вказуючи, що «Більшовизм набагато більш традиційний, ніж це прийнято думати, він відповідає своєрідності російського історичного процесу» [1, с. 89]. «Прийоми Петра I, – підкреслював М.О. Бердяєв, – були цілком більшовицькими. Він хотів знищити стару московську Росію, вирвати з коренем ті почуття, які лежали в основі її життя. І для цієї мети він не зупинився навіть перед стратою власного сина, приборника старовини» [1, с. 12].

Лоський М.О., скоріше за все, віддавав собі звіт у тому, що дійсність більшовицької Росії і стан духу російського народу є досить далеким від намальованої ним ідеальної картини. Незважаючи на це, він висловлював упевненість, що деформації суспільного життя у радянській Росії є тимчасовими і незабаром російський народ повернеться до своєї первозданної релігійної духовності. Відволікаючись від фактів реальної дійсності, М.О. Лоський зберігав вірність своїм філософським побудовам, відзначаючи, що «після падіння радянського режиму християнські основи російської культури відродяться. Тоді місія російського народу, про яку говорили Достоевський і В.С. Соловйов, буде успішно здійснюватися у житті людства» [1, с. 330].

Така думка виглядає абсолютно фантастичною, якщо врахувати що представляв собою так званий «російський народ» епохи сталінізму. Набагато реальніше аніж М.О. Лоський оцінював ситуацію інший російський філософ-емігрант І.О. Льїн: «Їх [радянський, – В.Ш.] лад живе страхом, страхом всіх перед усіма ... Їх лад живе підлабузництвом ... Їх лад тримається брехнею: брешуть усі, кому ще дороге життя; брешуть, скоряючись, страхуючись, задобрюючи, пристосовуючись, брешуть щодня, щогодини, симулюючи співчуття радянщині, відданість їй і захоплення нею. Не брехати в радянщині можна, тільки занурюючись у мовчання і уникаючи спілкування з людьми; але і це не може врятувати від провокації, доносу і загибелі. Радянська держава тримається духовною сліпотю неосвічених фанатиків, кар'єризмом висуванців і терором» [2, с. 32-33].

Намагаючись відшукати витоки і підстави російського національного характеру, М.О. Бердяєв писав: «Російський народ за своєю душевною структурою – народ східний. Росія – християнський Схід ... Московська Росія – це східна культура, культура християнізованого татарського царства» [1, с. 7-8]. На цю ж думку звертав увагу К. Маркс, вказуючи, що «Колискою Московії було криваве болото монгольського рабства, а не сувора слава епохи норманів. А сучасна Росія є ні чим іншим, як перетвореною Московією» [5, с. 79].

Говорячи про характер радянської держави епохи сталінізму, М.О. Бердяєв підкреслював: «Комунізм у тій формі, в якій він вилився в Росії, є крайній етатизм. Радянська держава ... є єдиною у світі послідовною, до кінця доведеною тоталітарною державою. Вона є трансформацією ідеї Іоанна Грозного, новою формою старої гіпертрофії держави у російській історії» [1, с. 151-152].

У результаті Жовтневої революції 1917 р. була не тільки зруйнована стара державна машина та, значною мірою, загинула така, що формувалась століттями, аристократична культура, але й зазнала суттєвих деформацій мораль, вийшли назовні найзвірячі людські прояви. Змальовуючи ситуацію, що склалася у Росії після більшовицького перевороту, В.В. Розанов з гіркотою писав: «Русь злиняла за два дні. Найбільше – за три ... разом розсипалася все, до дрібниць, до частковостей ... Не залишилося Царства, не залишилося Церкви, не залишилося війська, не залишилося робітничого класу. Що ж залишилось? Залишився підлий народ, з яких ось один, старий років 60 «і такий серйозний», Новгородської губернії, висловився так: «З колишнього царя треба б шкіру по одному реміню тягнути»» [6, с. 3]. Ця фраза є досить показовою для характеристики психології так званих «простих людей», у яких у ситуації суворих соціальних випробувань миттєво злітає тонкий шар культури і назовні виходить первісний звір.

Подібного роду факти були відомі М.О. Лоському, який підкреслював: «Страсна спрага здійснення Царства Божого на землі без Бога і, отже, без абсолютного добра веде до заміни ідеї Боголюдини людинобогом, а слідом за цим і ... до осатаніння людини, що зустрічається у СРСР» [4, с. 252]. Є свідчення про те, як під час громадянської війни мужики закопували червоногвардійців у землю живцем, та ще й униз головою, а потім сміялися, дивлячись, як ті якийсь час ворушили ногами.

Про осатаніння людини, що у роки громадянської війни охопило більшість народу, писав поет і філософ Максиміліан Волошин:

В деревнях погорелых и страшных,
Где толчется шатущий народ,
Шлѣндит пьяная в лохмах кумашных
Да бесстыжие песни орет.

Сквернословит, скликает напасти,
Пляшет голая – кто ей заказ?
Кажет людям срамные части,
Непотребства творит напоказ.

А проспавшись, бьется в подклетах
Да ревет, завернувшись в платок,
О каких-то расстрелянных детях,
О младенцах, засоленных впрок.

Прояви неймовірної жорстокості й дикості так званого «простого російського народу» мають давнє, монголо-татарське коріння. Один з тих, кого російська дореволюційна і сучасна історіографія називала збирачем російських земель – Іван І Калита, – насправді, за словами К. Маркса, був жалюгідним холуєм ординських ханів, спадкоємцем і продовжувачем їх жорстокої грабіжницької політики. Він не гребував ніякими засобами заради завоювання влади, вирізаючи бояр і князів-конкурентів цілими сім'ями, не кажучи вже про тисячі закатованих і вбитих простих людях. Іван Калита (калита – грошовий мішок) проводив політику постійного підкупу хана та його вельмож і нацькування татар на тих князів-співвітчизників, які перешкоджали його прагненню до узурпації всієї влади у Московському царстві. Вірним помічником у його злодійських справах була церква. «Схиливши за допомогою підкупу главу російської церкви перенести свою резиденцію з Володимира до Москви, – писав К. Маркс, – він [Іван Калита, – В.Ш.] перетворив останню в релігійний центр і з'єднав силу церкви з силою свого престолу» [с. 79]. З тих пір російська церква завжди залишалася вірною служницею тих, хто стоїть при владі, знаходячи ідеологічне обґрунтування будь-яким її злочинам.

Досить показову картину того, що представляла собою царська Росія, змальовував М.О. Бердяєв: «До XIX століття Росія оформилася у величезне, неосяжне мужицьке царство, закріпачене, безграмотне, зі своєю народною культурою, заснованої на вірі, з панівним дворянським класом, ледачим і малокультурним, нерідко таким, що загубив і релігійну віру, і національний образ, з царем нагорі, відносно до якого збереглася релігійна віра, з сильною бюрократією і дуже тонким і крихким культурним прошарком ...» [1, с. 15]. На думку філософа, «Росію і російський народ можна характеризувати лише протиріччями. Російський народ з однаковою підставою можна характеризувати як народ державно-деспотичний і анархічно-волелюбний, як народ, схильний до націоналізму і національної зарозумілості, народ універсального духу, більше всіх здатний до вселюдськості, жорстокий і надзвичайно людяний, схильний заподіювати страждання і до хворобливості співчутливий» [1, с. 15].

Резюмуючи підходи М.О. Лоського до винесеної у заголовок проблеми, необхідно зазначити наступне. У своїх роздумах російський мислитель спирався, головним чином, на ті джерела, які тим чи іншим чином могли представити позитивну картину того, що носить збірну назву «характер російського народу». На час виходу у світ його книги автор понад тридцять п'яти років перебував у відриві від батьківщини і не міг отримувати ви-

черпну інформацію про так званий «російською народі», сутність якого, тим не менш, він намагався зрозуміти. Досить спотворену картину давали як радянські, так і зарубіжні ЗМІ, оскільки в 50-і роки, у розпал холодної війни все, що відбувається, зображувалося виключно з певних ідеологічних позицій, і створювана інформація мала мало спільного з реальністю. У підсумку, погляди М.О. Лосського на ту країну, яка називалася СРСР, на російський і радянський народ виявилися досить упередженими і однобічними. Навряд чи можна вважати виправданим, коли про характер народу намагаються судити на підставі аналізу життя минулого та діяльності видатних представників цього народу: письменників, художників, музикантів, акторів театру, кіно. У підсумку, у М.О. Лосського вийшла далека від реальності, досить фантастична картина того, що являє собою російський народ у минулому і сьогоденні та якими є його сутнісні риси.

Насправді, вірус рабства і безмірної духовної ницості, прищеплений ординцями, розвинений царизмом і підтримуваний на всіх рівнях сталінізмом, вірус, яким у тій чи іншій мірі було уражено значне число людей, що жили у тодішньому СРСР, не міг зникнути відразу після смерті кривавого диктатора. Тим більше, що після короткої «хрущовської відлиги» брежнєвський час став епохою апологетики і виправдання сталінізму. Зовсім не випадково сьогодні всі чорні сили Росії, від чорносотенців, антисемітів, сталіністів до російських націоналістів і фашистів вийшли на поверхню під сталінськими імперськими гаслами, щоб спробувати реалізувати свої зловісні задуми. Начебто нова дика орда почала навалу на всі ті цінності та ідеали, які були завойовані Європою та цивілізованим світом в останні століття. Тема каяття, про яку згадували наприкінці 80-х років минулого століття, так і не стала важливою складовою свідомості більшості народу. Для того, щоб остаточно зник дух рабства і всі, пов'язані з ним збочення, що століттями культивувалися у так званому «простому народі», необхідно, щоб взяли гору кращі духовні пріоритети сучасного цивілізованого світу, настала епоха справжньої поваги людської гідності і дійсна свобода. Можливо, що для цього потрібно буде, щоб змінилося кілька поколінь. Та й сам світ повинен стати іншим.

Література

1. *Бердяев Н.А.* Истоки и смысл русского коммунизма // Н.А. Бердяев. – М.: Наука, 1990. – 224 с.
2. *Волошин М.А.* Избранные стихотворения / М.А. Волошин. – М.: Советская Россия, 1988. – 384 с.
3. *Ильин И.А.* Советский Союз – не Россия [Электронный ресурс] / И.А. Ильин. – Режим доступа: <http://elena-sem.livejournal.com/1387193.html>
4. О России и русской философской культуре. Философы русского послеоктябрьского зарубежья. *Н.А. Бердяев, Б.П. Вышеславцев, В.В. Зеньковский, П.А. Сорокин, Г.П. Федотов, Г.В. Флоровский.* – М.: Наука, 1990. – 528 с.
5. *Лосский Н.О.* Характер русского народа // Лосский Н.О. Условие абсолютного добра. – М.: Политиздат, 1991. – С. 238-360.
6. *Маркс К.* Разоблачения дипломатической истории XVIII века [Электронный ресурс] / К. Маркс. – Режим доступа: <http://rko.marsho.net/articl/marx.htm>
7. *Розанов В.В.* Апокалипсис нашего времени // В.В. Розанов. – М.: Центр прикладных исследований, 1990. – 64 с.

Шаповал В.Н. *Философское мифотворчество и реальность: критические заметки по поводу работы Н.О. Лосского «Характер русского народа».*

В статье проанализированы взгляды Н.О. Лосского на проблему характера русского народа и сделана попытка подвергнуть их критической оценке с привлечением широкого спектра исторических фактов и философских аргументов.

Ключевые слова: *национальный характер, духовность, религиозность, мессианизм, свобода, рабство.*

Shapoval V.M. *The philosophical myth-making and reality: critical notes about the work N.O. Lossky "The nature of the Russian people."*

Analyses the views of N.O. Lossky on the problem of the nature of the Russian people is done in the article and an attempt to subject them to critical evaluation, involving a wide range of historical facts and philosophical arguments.

Keywords: *national character, spirituality, religiousness, messianism, freedom, slavery.*